

УДК 658.110

К. В. Панченко

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
факультет економіки, кафедра менеджменту
і математичного моделювання ринкових процесів
вул. Дворянська, 2, Одеса, 65026, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті аналізується певне коло факторів зовнішнього середовища, що впливають на прийняття стратегічних рішень інноваційними компаніями. В кожній сфері та галузі є свої особливості, тонкощі, завдяки яким стратегічний аналіз та планування приймають ситуаційну форму. Це в повній мірі притаманно й інноваційній діяльності. Звідси, в статті звертається увага на фактори, що є певною мірою нестандартними для загального стратегічного планування, але їх аналіз та врахування є абсолютно необхідними в інноваційній сфері.

Ключові слова: інноваційна система, трансформаційна економіка, інноваційні підприємства, конкурентна інноваційна стратегія, інноваційна політика, інноваційні ресурси, інноваційні альянси.

На сучасному етапі розвитку світової економіки об'єктивно важливу роль відіграють галузі, що мають високотехнологічну та інноваційну складову. Інноваційні сфери діяльності є дуже динамічними, а підприємства що конкурують у цих сферах, змушені швидко відповідати на зміни у факторах зовнішнього середовища. Стратегічному плануванню на сучасному етапі присвячена велика кількість літератури, серед якої існує чимало видань, що окреслюють проблематику формування стратегій інноваційних підприємств. В статті ми розглянемо процес формування стратегій інноваційних підприємств з іншого боку та виокремимо ряд нестандартних чинників, що потрібно враховувати інноваційним підприємствам при розробці стратегії. Особливо важливим постає це питання в країнах Центральної та Східної Європи, зокрема в Україні. Інноваційні підприємства цих країн мають об'єктивну необхідність розвитку та інтеграції у світові інноваційні процеси, звідси проблема чинників, що мають вплив на побудову їх стратегій, є дуже актуальною та важливою.

Різні країни регіону Центральної та Східної Європи застосовували різноманітні моделі реформування економіки. Одним з об'єктів реформування в усіх країнах було та залишається налагодження інноваційного потенціалу економіки та підвищення частки науково-технологічних галузей в структурі ВВП, зайнятості, експорту тощо. Звичайно найважливішу роль в цьому процесі мають відігравати дві групи суб'єктів: держава і державні інститути та інноваційні підприємства різних форм власності.

На початок перехідного періоду в Україні практично вся інноваційна діяльність була зосереджена в руках держави та підтримувалась з боку держави. Коли було розпочато процес переходу до ринкової економіки, інноваційна система, що налагоджувалась роками в Радянському Союзі, розпалася на окремі суб'єкти діяльності. Кожен з цих елементів не міг існувати самостійно, тому що представляв лише відокремлену функціональну частину єдиного механізму в рамках держави. В інноваційних підприємствах були відсутні будь-які механізми, що є необхідними для функціонування в умовах становлення ринкової економіки. Такі механізми почали формуватися тільки в другій половині 90-х років та стали першочерговою вимогою налагодження діяльності інноваційних підприємств. До цього необхідно додати, що система національного інституціонального управління інноваційними процесами майже зупинила свою діяльність, стала неефективною та нескоординованою. Зникли деякі інститути, фонди, управлінські та координуючі органи. Як наслідок, галузі високих технологій в країні опинились в дуже скрутному становищі та практично цілком розпалась науково-дослідна діяльність.

На сьогоднішній день можна говорити про те, що початкова основа для інноваційної діяльності національних підприємств вже закладена.

Інноваційні підприємства в першу чергу потребують грамотної стратегічної основи діяльності. Така стратегія може складатися тільки за умов наявності наукового управлінського підходу до процесів планування та організації діяльності. На сучасному етапі, як і більшість підприємств інших галузей, інноваційні підприємства стають на шлях наукового менеджменту та маркетингу. Все більше застосовуються на практиці науково-теоретичні основи формування стратегій, конкурентних переваг, організаційних структур тощо [1]. Але в інноваційній сфері крім загальновідомих управлінських та маркетингових аспектів формування конкурентної стратегії можна виокремити ще низку спеціалізованих факторів, що впливатимуть на прийняття рішення в процесі стратегічного планування та визначення конкурентної переваги.

До таких спеціалізованих чинників можна віднести питання про:

1) ведення політики "зовнішніх інноваційних ресурсів" (так званої стратегії "інновації без інновацій"), або політики самостійного інноваційного циклу;

2) ведення інноваційної діяльності в альянсі із державними компаніями, або на приватному капіталі;

3) можливість отримати державну підтримку компаніям, що займаються інноваційною діяльністю;

4) допуск до інноваційної діяльності іноземного інвестора, чи проведення та впровадження інноваційних проектів, користуючись тільки національним капіталом;

5) ведення інноваційної діяльності самостійно, або в стратегічному альянсі із іншими компаніями, або існування у початковий період у бізнес-інкубаторі.

Розглянемо вищеназвані чинники більш детально.

1. Ведення політики "зовнішніх інноваційних ресурсів" (так званої стратегії "інновації без інновацій"), або політики самостійного інноваційного циклу.

Необхідність такого вибору пов'язана з тим, що в середині 90-х років національні компанії, які продовжували свою роботу, все більше користувались міжнародною інноваційною системою, виробничою та дистриб'юторською мережею, тим самим зменшуючи свою залежність від внутрішніх інноваційних систем і залишаючи їх поза рамками розвитку. Такі компанії вкорінювалися в міжнародну інноваційну та виробничу мережу, стаючи частиною зарубіжних компаній.

Таким чином, у інноваційної фірми є дві, майже протилежні, можливості: стати часткою іноземної інноваційної структури, або впроваджувати власний інноваційний цикл, базуючись на власному інноваційному ресурсі. У кожного з цих варіантів є свої переваги та свої недоліки. Але можна із впевненістю стверджувати, що на сьогодні в країнах Центральної та Східної Європи більшість компаній працюють за західними технологіями, тобто перевага віддається політиці зовнішніх інноваційних ресурсів. На нашу думку, така ситуація визначається як низкою звичайних факторів (економічне становище, рівень технологічного розвитку, можливості фінансування і т. ін.), так і деякими нестандартними факторами.

Звичайно, вибір стосовно того чи іншого шляху перш за все залежить від рівня технологічного розвитку та здатності до інноваційної діяльності. Чим вищим є рівень технологічного розвитку, тим більш можливим є варіант розвитку самостійного інноваційного циклу. Чим нижчим є рівень технологічного розвитку, тим більш важливу роль відіграють інвестиції, і в країні переважаючими стають зовнішні інноваційні ресурси.

Серед нестандартних факторів можна виокремити, по-перше, звичку громадян країн регіону до того, що західні технології та товари є кращими за національні, по-друге, політику держави, яка не містить норм щодо підтримки національних інновацій, розробників технологій та авторів нових ідей, але містить важкі та непрозорі процедури реєстрації.

2. Ведення інноваційної діяльності в альянсі із державними компаніями, або на приватному капіталі.

В країнах регіону ЦСЄ досить гостро в процесі відтворення та розвитку інноваційного потенціалу постало питання встановлення оптимального розподілу власності між державою та приватним капіталом. Інноваційні компанії залишалися перед вибором, який був пов'язаний, по-перше, із процесом приватизації, що проходив в країні в 90-х роках та практично не сприяв передачі інноваційних та науково-дослідних підприємств приватним інвесторам. На думку останніх, інвестування таких підприємств було надто ризикованим та не піддавалось прогностичним оцінкам. Таким чином, спостерігалась неефективність пропорцій участі в інноваційній сфері державного та приватного секторів.

З іншого боку, вибір того чи іншого шляху зводиться до того, що в галузях високих технологій більш ефективними в порівнянні з державними компаніями є приватні підприємства. Саме приватний сектор у країнах ЦСЄ продемонстрував більшу ефективність у фінансуванні НДДКР. Звідси виникла проблема залучення приватного інвестора до інноваційних та науково-технічних закладів країн регіону. Таким чином, здається, що кращим вибором є робота з використання приватного капіталу, але приватні компанії повинні враховувати у своїй стратегії необхідність пошуку джерел фінансування та залучення інвесторів. Одним зі стимуляторів ефективного процесу приватного фінансування повинна стати політика уряду.

Наприклад, досвід Чехії показує успішність державної політики підтримки фінансування НДДКР приватного сектору і ще раз доводить необхідність підвищення участі приватного капіталу в інноваційній діяльності: більше двох третин фінансування НДДКР припадає в Чехії на приватний сектор [3].

3. Можливість отримати державну підтримку компаніям, що займаються інноваційною діяльністю.

Цей фактор включає в себе дуже широке коло питань, що майже кожного року змінюються в рамках удосконалення інноваційної політики держави. До цих питань можна віднести рівень державних витрат на інноваційну діяльність, рівень пільгового кредитування та оподаткування інноваційної діяльності, наявність чи відсутність спрощеної системи доступу до кредитних та інших ресурсів, перелік стратегічних напрямів інноваційної діяльності, на які розповсюджуються різноманітні пільги та субсидії.

В колишніх соціалістичних країнах в період переходу інноваційна політика держави, а більш точно — її відсутність, призвела до того, що показники витрат на інноваційну діяльність знизилися до катастрофічного рівня: до 0,3% від ВВП, у той час, як бажаний рівень є вищим 2–3% від ВВП. Зайнятість у сфері НДДКР у країнах перехідної економіки скоротилась у середині 90-х рр. на 45%, продуктивність зменшилась більш, ніж на 50% [3; 4].

Першим кроком найбільш успішні країни ЦСЄ вдалися до розробки інноваційної політики в рамках держави. Ці країни довели, що можливість формування інноваційного суспільства значною мірою залежить від спрямованості урядових дій та програм економічного розвитку. Для ефективної роботи в цьому напрямку необхідною є взаємозалежність структурної та інноваційної політик країни в рамках єдиної політики економічного розвитку. Інноваційна політика повинна враховувати загальноекономічні потреби країни, необхідність структурних перетворень з орієнтацією на високотехнологічні галузі, а також встановлювати кількісні орієнтири для розвитку інноваційної діяльності. Не менш важливим є питання про розподіл функціональних обов'язків в науково-технічній сфері та про реформування інституціональної сфери управління інноваційною діяльністю. Такі країни як Польща, Угорщина, Чехія демонструють різні підходи щодо

вирішення окреслених проблем, але базові елементи цих підходів є практично однаковими.

Таким чином, при формуванні стратегії інноваційної фірми обов'язковим кроком є аналіз та спостереження урядових дій, програм в сфері інновацій та загальної інноваційної політики держави.

4. Допуск до інноваційної діяльності іноземного інвестора, чи проведення та впровадження інноваційних проектів, користуючись тільки національним капіталом.

Цей фактор тісно пов'язаний із попереднім, тому що при прийнятті рішення з цього питання дуже важливо враховувати державну політику відносно іноземних інвесторів, що здійснюють капіталовкладення у інноваційну сферу.

В країнах ЦСЄ залучення приватного інвестора стало можливим завдяки залученню до економіки великих іноземних транснаціональних корпорацій. Цьому також сприяла державна політика, яка розглядала іноземні інвестиції як практично єдину можливість отримання доступу до сучасних технологій та значних фінансових ресурсів. Для діяльності ТНК в цих країнах було створено умови, що сприяли залученню іноземного капіталу: існували податкові пільги, кредити та податкові канікули, формувалися зони вільної торгівлі, існували урядові гарантії для іноземних інвесторів. Але незважаючи на відносно сприятливі умови діяльності ТНК в країнах регіону, можна побачити одне ще невирішене питання. Проблемою залишається інтеграція ТНК, що діють в галузях нових технологій в країнах ЦСЄ, і національних компаній. Таким чином, одним із завдань, що повинне бути вирішеним в країнах регіону, є розробка стратегії взаємодії іноземних та національних компаній в інноваційних галузях. Одним з першочергових засобів вирішення цієї задачі є налагодження поглинального потенціалу національних компаній, який буде використовуватись іноземними інвесторами завдяки "ефектам переливу", а також шляхом прямого інвестування в національні виробництва. Для України ця проблема, що відкрилася в країнах ЦСЄ, може послужити стимулом для того, щоб розвивати поглинальну можливість своїх інноваційних підприємств завчасно, до залучення іноземного капіталу, що дозволить більш ефективно використовувати інвестиційні кошти [2].

5. Ведення інноваційної діяльності самостійно, або в стратегічному альянсі із іншими компаніями, або існування у початковий період у бізнес-інкубаторі.

При прийнятті рішення з цього питання важливо враховувати не тільки загальновідомі аспекти, але й деякі особливі моменти зовнішнього середовища. Наприклад, можливість працювати у взаємодії із навчальними закладами, дослідницькими центрами, науково-проектними інститутами; наявність, ступінь розвитку та доступність бізнес-інкубаторів; існування посередницьких центрів між інноваційними компаніями та іншими суб'єктами діяльності, які можуть займатися постачанням ідей, матеріалів, проведенням складних дослідницьких

робіт, що потребують дорогого спеціального обладнання, збутом продукції, здійснювати адміністративну допомогу.

Так, в Угорщині ряд громадських організацій беруть участь у реалізації інноваційної політики. Основною серед них є Угорська Академія Наук. Вона має розповсюджену базу для проведення дослідницьких робіт та розробок, взаємодіє з багатьма навчальними закладами, науково-проектними інститутами та інноваційними компаніями. Угорщина продемонструвала посилення взаємозв'язків між вищими навчальними закладами та інноваційними компаніями і довела необхідність організації посередницьких центрів між наукою, виробництвом та реалізацією інновацій [4; 5].

В Польщі найбільш цікавим досягненням реформування інноваційної сфери є бурхливий розвиток бізнес-інкубаторів, які є невеликою, але найбільш важливою структурною одиницею технопарків й технополісів [7]. Саме ведення інноваційної діяльності в бізнес-інкубаторі дає можливість молодим інноваційним компаніям розвиватися, використовуючи дешеві кредити, пільгові канікули, дослідницьку базу, консультативні послуги і т. п.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що для ефективного та довгострокового формування стратегій, інноваційні підприємства при аналізі факторів зовнішнього середовища мають звертати значну увагу на деякі нестандартні фактори. Наявність цих факторів у тому середовищі, де існує інноваційна компанія, може надати перспективи, можливості та переваги. Відсутність цих факторів не спричиняє прямої загрози існуванню інноваційних фірм, але утруднює їх діяльність та змушує приймати відносні стратегічні рішення.

Більшість факторів, про які йдеться, лежать у площині державної політики в сфері інновацій. Для того, щоб вищевикреслені фактори працювали на користь інноваційних підприємств в Україні, в першу чергу необхідно сформулювати стратегію інноваційного розвитку, яка буде частиною загальної структурно-промислової політики країни. Така стратегія повинна враховувати широке коло завдань та критеріїв, вирішення та досягнення яких приведе до поліпшення ситуації в інноваційній сфері. Першочерговими серед цих завдань є:

— відмова від стратегії "інновації без інновацій" шляхом налагодження ефективної взаємодії національних компаній з іноземними, а не залучення іноземних коштів тільки в нові проекти, які діють відокремлено від національних виробників;

— стимулювання приватного капіталу інвестувати до інноваційної сфери шляхом збалансованих заходів (пільги, обов'язки, економічні інтереси);

— підвищення прямого та непрямого фінансування інноваційних компаній (пільгове кредитування та оподаткування інноваційної діяльності, спрощена система доступу до кредитних та інших ресурсів, стимулювання інвестувати в інноваційні види діяльності навіть тих приватних компаній, що не займаються інноваційними проектами, шляхом надання різноманітних пільг);

— завчасна підготовка поглинальної бази для залучення іноземних інвестицій до інноваційних проектів, але врахування можливості їх взаємодії із національними підприємствами;

— стимулювання розвитку та підвищення фінансування науки; посилення співпраці між навчальними закладами та інноваційними фірмами, при необхідності організація посередницьких центрів між наукою, виробництвом та реалізацією інновацій;

— створення інституціональної бази та інфраструктури (система фінансування та обліку, система контролінгу та ведення реєстру інноваційних підприємств, система зберігання інформації про створені та впроваджені інновації, система захисту інтелектуальної власності, удосконалення системи патентування та зниження патентних зборів, система маркетингу інновацій). Можливим є допуск до інфраструктурних органів інноваційної діяльності приватного капіталу;

— створення центрів інноваційних виробництв (інкубаторів, технопарків);

— стимулювання конкуренції та вдосконалення антимонопольного законодавства, організація конкурсів на кращий інноваційний проект, розробка системи заохочень для компаній, що зробили відкриття та для окремих винахідників.

Крім розробки інноваційної політики на рівні держави, кожне підприємство, що займається інноваційною діяльністю, повинно розробляти свою інноваційну політику, яка має бути узгодженою із загальнодержавною. Для цього підприємства в питаннях стратегічного планування інноваційної діяльності повинні співпрацювати з керуючим органом в загальній інфраструктурі управління інноваційною діяльністю. Іншим шляхом неможливо дістатися налагодженого та цілеспрямованого розвитку інноваційного потенціалу фірми, галузі та країни в цілому.

Література

1. Белов М. Инновационная модель развития — путь к европейской интеграции // Центр политических технологий, информационный сайт политических комментариев. — politcom.ru. — 25 июля. — 2005.
2. Панченко К. В. Поглинальна можливість для іноземних інвестицій та ступень її використання в країнах Центральної та Східної Європи // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — 2005. — Вип. 55.
3. Bitzer J., Hirschhauser Ch. Reform of innovation Systems in Eastern Europe: Structural change Sluggish // Economic Bulletin. — 2000. — Vol. 37, № 6. — P. 183–190.
4. European Dependability Policy Environments, Hungary", IST-29202, DDSI (Dependability Development Support Initiative). — P. 8.
5. "Hungary: Staff Report for the 2004 Article IV Consultation", IMF Country Report No.02/111, June 2004, IMF. — Washington. — 42 p.
6. "National Research and Development Policy of the Czech Republic", Ministry of Education, Youth and Sport, Research and Development Council of the Government of the Czech Republic, Prague, 2004.
7. "Poland: Staff Report for the 2003 Article IV Consultation", IMF Country Report No.01/56, April 2003, IMF, Washington, 57 p.
8. "STI Outlook 2004 — Country Response to Policy Questionnaire, Hungary". — P. 14.

К. В. Панченко

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
факультет экономики, кафедра менеджмента
и математического моделирования рыночных процессов.
ул. Дворянская, 2, Одесса, 65026, Украина

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ СТРАТЕГИЙ СОВРЕМЕННЫХ ИННОВАЦИОННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Резюме

В статье анализируются факторы внешней среды, которые оказывают влияние на принятие стратегических решений инновационными компаниями. В каждой сфере и отрасли есть свои особенности, тонкости, благодаря которым стратегический анализ и планирование принимают ситуационную форму. Это в полной мере присуще и инновационной деятельности, поэтому в статье особое внимание уделяется нестандартным факторам общего стратегического планирования; их анализ и учет абсолютно необходим в инновационной сфере.

Ключевые слова: инновационная система, трансформационная экономика, инновационные предприятия, конкурентная инновационная стратегия, инновационная политика, инновационные ресурсы, инновационные альянсы.

Panchenko K.

Odessa National I. I. Mechnikov University,
faculty of economy, department of management
and mathematical modeling of market processes
St. Dvoryanskaya, 2, Odessa, 65026, Ukraine

METHODOLOGICAL QUESTIONS OF FORMING STRATEGIES OF MODERN INNOVATIVE ENTERPRISES

Summary

In the article the author analyses the certain circle of factors of external environment, which influence on acceptance of strategic decisions innovative companies. In every sphere and industry there are the features, subtleties due to which a strategic analysis and planning accept a situation form. It is to a full degree inherent also to innovative activity. From here, in the article the attention applies on factors which are in a certain measure non-standard for the general strategic planning, but their analysis and account is absolutely necessary in an innovative sphere.

Keywords: innovative system, transformation economy, innovative enterprises, competition innovative strategy, innovative policy, innovative resources, innovative alliances.